

ימי עיון בתנ"ך תשפ"א

שם השיעור: כיצד נפרד משה רבנו מעם ישראל?

שם המרצה: הרב אלקנה שרלו, elkansh@gmail.com

1. בין הפרידה הראשונה לפרידה השנייה:

א. ספר החינוך, מצוות תרי"ב תרי"ג:

מצוה תרי"ב - להקהיל את העם לקריאת התורה במוצאי השמיטה.

שנצטוינו שיקהל עם ישראל כולו אנשים ונשים וטף, במוצאי שנת השמיטה בחג הסוכות ביום שני בחג, ולקרוא קצת מספר משנה תורה באוזניהם, שהוא אלה הדברים. ועל זה נאמר (דברים לא יב) "הקהל את העם האנשים והנשים והטף" וגומר. משרשי המצוה. לפי שכל עיקרן של עם ישראל היא התורה, ובה יפרדו מכל אומה ולשון להיות זוכין לחיי עד, תענוג נצחי שאין למעלה הימנו בנבראים. על כן בהיות כל עיקרן בה, ראוי שיקהלו הכל יחד בזמן אחד מן הזמנים לשמוע דבריה, ולהיות הקול יוצא בתוך כל העם, אנשים ונשים וטף, לאמור: מה הקיבוץ הרב הזה שנתקבצנו יחד כולנו? ותהיה התשובה: לשמוע דברי התורה שהיא כל עיקרנו והודנו ותפארתנו. ויבואו מתוך כך לספר בגודל שבחה והוד ערכה ויכניסו הכל בלבם חשקה. ועם החשק בה ילמדו לדעת את השם ויזכו לטובה, וישמח השם במעשיו. וכענין שכתוב בפרוש בזאת המצוה, ולמען ילמדו ויראו את ה'. מדיני המצוה. מה שאמרו זכרונם לברכה (סוטה מא, א) שהמלך הוא היה המחויב לקרוא באזניהם... ונוהגת מצוה זו בזמן שישראל על אדמתם... כי זאת המצוה עמוד חזק וכבוד גדול בדת.

מצוה תרי"ג - לכתוב כל אחד ספר תורה לעצמו

שנצטוינו להיות לכל איש מישראל ספר תורה... ועל זה נאמר (דברים לא, יט): "ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדוה את בני ישראל". כלומר, כתבו לכם תורה שיש בה שירה זאת. משרשי המצוה, לפי שידוע בבני אדם שהם עושין כל דבריהם לפי ההכנה הנמצאת להם, ועל כן ציונו ברוך הוא להיות לכל אחד ואחד מבני ישראל ספר תורה מוכן אצלו שיוכל לקרות בו תמיד ולא יצטרך ללכת אחריו לבית חבריו, למען ילמד ליראה את השם, וידע וישכיל במצוותיו החמודות והיקרות מזהב ומפז רב. ונצטווינו להשתדל בזה כל אחד ואחד מבני ישראל, ואף על פי שהניחו לו אבותיו, למען ירבו הספרים בינינו ונוכל להשאל מהם לאשר לא תשיג ידו לקנות, וגם למען בספרים חדשים כל אחד ואחד מישראל, פן תקוץ נפשם בקראם בספרים הישנים, שהניחו להם אבותיהם. ודע בני, שאף על פי שעיקר החיוב דאורייתא אינו רק בספר התורה, אין ספק שגם בשאר הספרים שנתחברו על פירוש התורה, יש לכל אחד לעשות מהם כפי היכולת מן הטעמים שאמרנו, ואף על פי שהניחו לו אבותיו מהם רבים. וזה דרך כל אנשי מעלה, יראי אלהים אשר היו לפנינו, לקבוע מדרש בביתם לסופרים לכתוב ספרים רבים כברכת ה' אשר נתן להם. מדיני המצוה... והעובר על זה ולא כתב ספר תורה אם אפשר לו בשום ענין, ביטל עשה זה. וענשו גדול כי היא סיבה ללמוד מצוות התורה כמו שאמרנו. וכל המקיים אותה יהיה ברוך ויחכם הוא ובניו, וכמו שכתוב "כתבו לכם את השירה הזאת ולמדוה את בני ישראל".

ב. ספר העיקרים לרבי יוסף אלבו, חלק ג' פרק יב:

עיקר מציאות הנבואה במין האדם אינה כדי להגיד העתידות ולסדר עניינים פרטיים אישיים, כמו שיוודע זה ע"י הקוסמים והחוזים בכוכבים, אבל (=אלא) כדי להגיע האומה בכללה או המין אל השלמות האנושי. ומזה יתבאר לך הטעם למה מנינו "תורה מן השמים" עיקר, ו"הנבואה" שורש מסתעף ממנו. כי כבר היה ראוי שיהיה הענין בהפך: שיהיה העיקר הוא "הנבואה", ו"תורה מן השמים" שורש מסתעף ממנו! אלא שאם הייתה הגעת הנבואה אל המין האנושי כדי שעל ידה ידעו האנשים הדברים האישיים המתחדשים בעולם או כדי שיתחדשו על ידיה

ימי עיון בתנ"ך תשפ"א

אותות ומופתים על ענין פרטי כמו שיחשב בתחילת המחשבה - היה זה ממה שיקשה. אבל אחר שביארנו שההכרח המביא אל הימצא הנבואה הוא כדי להישיר האנשים אל מול ההצלחה הנצחית כדי שיוודעו על ידיה הדברים הנרצים אצל הש"י מהבלתי נרצים, וישיג האדם התכלית האנושי בעשיית אותן הפעולות, אין זה ממה שיקשה. כי אחר שתכלית הימצא הנבואה הוא כדי שתגיע על ידיה הישרה אלהית למין האדם שהיא תורה מן השמים, ראוי שימנה תורה מן השמים עיקר, לפי שהוא ההכרח המביא אל הימצא הנבואה. ולזה שמנו הנבואה שורש מסתעף לתורה מן השמים.

2. בין הפרידה השניה לפרידה השלישית:

א. ספרי (מופיע גם בילקוט שמעוני) וזאת הברכה:

"וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרַךְ מֹשֶׁה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי מוֹתוֹ" - לְפִי שֶׁאָמַר לָהֶם מֹשֶׁה לְיִשְׂרָאֵל דְּבָרִים קָשִׁים תַּחֲלִילָה "מִזֵּי רָעַב וּלְחוּמֵי רָשָׁף... מִחוּץ תִּשְׁפַּל חֶרֶב" חֲזַר וְאָמַר לָהֶם דְּבָרֵי נְחוּמִים - "וְזֹאת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרַךְ מֹשֶׁה".
וּמִמֶּנּוּ לְמַדּוּ כָּל הַנְּבִיאִים כּוֹלֵן, שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים לְיִשְׂרָאֵל דְּבָרִים קָשִׁים תַּחֲלִילָה, וְחוֹזְרִין וְאוֹמְרִים לָהֶן דְּבָרֵי נְחֻמּוֹת. וְאֵין לָךְ בְּכָל הַנְּבִיאִים שֶׁהָיוּ דְּבָרָיו קָשִׁים כְּהוֹשֵׁעַ, תַּחֲלִילָה דְּבָרָיו אָמַר (הוֹשֵׁעַ ט, יד) "תֵּן לָהֶם ה' מֵה תִּתֶּן" וְגו', חֲזַר וְאָמַר לָהֶן נְחֻמּוֹת (שם יד, ז) "יֵלְכוּ יִנְקֻתָיו וַיְהִי כְזֵית הוֹדוֹ" וְגו'. וְכֵן יוֹאֵל אָמַר "יִתֵּר הַגֶּזֶם אֲכַל הָאֲרֶבֶה" חֲזַר וְאָמַר לָהֶם דְּבָרֵי נְחוּמִים, שֶׁנֶּאֱמַר (שם ב, כה) "וַיִּשְׁלַמְתִּי לָכֶם אֶת הַשָּׁנִים אֲשֶׁר אֲכַל הָאֲרֶבֶה הַיֶּלֶק הַחֲסִיל וְהַגֶּזֶם" וְכֵן עֲמוֹס אוֹמַר (עֲמוֹס ד, א) "שִׁמְעוּ הַדְּבָר הַזֶּה פְּרוֹת הַבָּשָׂן אֲשֶׁר בָּהֵר שׁוֹמְרוֹן" וְגו', חֲזַר וְאָמַר לָהֶם דְּבָרֵי נְחוּמִים (שם ט, יג) "הִנֵּה יָמִים בָּאִים נָאִם ה' וְנִגַּשׁ חֲרָשׁ בְּקִצְרִי", וְכֵן מִיכָה אָמַר "שָׁנְאֵי טוֹב וְאֶהְבִּי רָעָה" וְגו', חֲזַר וְאָמַר לָהֶם דְּבָרֵי נְחוּמִים (שם ז, ב) "מִי אֵל כְּמוֹד נְשֵׂא עֹון" וְגו', וְכֵן יִרְמְיָה אָמַר לָהֶן "וְהִשְׁפִּיתִי מַעְרֵי יְהוּדָה וּמְחוּצוֹת יְרוּשָׁלַיִם קוֹל שְׁשׁוֹן" וְגו', חֲזַר וְאָמַר לָהֶם דְּבָרֵי נְחוּמִים (שם לא, יב) "אֲזַ תִּשְׁמַח בְּתוֹלָה בְּמַחֹל" וְגו'.

ב. הרב קוק, אורות התחיה טו:

כשכח ישראל גדול ונשמתו מאירה בקרבו בהופעה וענפיו המעשיים מתוקנים, בסדור מלא, בקדושה ביחוד ובברכה, במקדש וממשלה, בנבואה וחכמה, אז ההתרחבות לצד החול, לענוגי החושים הרוחניים והגשמיים, להצצה חדירית ופנימית לתוך חייהם של המון עמים ולאומים שונים, למפעליהם וספריותיהם, התגברות עז החיים הטבעיים, כל אלה טובים הם ומסוגלים להרחיב את אור הטוב, והתחום ארוך הוא: "ב מיל כמחנה ישראל כולו, הכופל באמת את כל העולם באיכותו, "יצב גבולות עמים למספר בני ישראל".

משחשך האור, משגלתה שכינה, משנעתקו רגלי האומה מבית חייה, החל הצמצום להיות נתבע. כל עז חילוני עלול להיות לרועץ, כל יופי טבעי וחשקו עלול להאפיל את אור הקדש ותם הטהרה והצניעות, כל מחשבה שלא נתגדלה כולה במחנה ישראל יכולה להרס את סדר האמונה והחיים הישראליים, כל שמינות קטנה מביאה לידי בעיטה. מכאן באו העוצב והסגוף, הקדרות והפחדנות, וביותר ממה שפעלו אלה על החיים הגשמיים פעלו על החיים הרוחניים, על רוחב המחשבה, על תעופת ההרגשה. **עד אשר יקיץ הקץ**, שקול קורא בכח: "הרחיבי מקום אהלך, ויריעות משכנותיך יטו, אל תחשכי, האריכי מיתריך ויתדותיך חזקי, כי ימין ושמאל תפרוצי זרעך גוים יירש, וערים נשמות יושבו". והתחום של אלפים אמה הקצר הולך הוא ומתרחב, כמדת ישועתן של ישראל, **שהולכת ואורה קמעא קמעא**.

[ביטוי נרחב לרעיון "אידיאל-משבר-תיקון" בכתיב הרב קוק ניתן למצוא בספר "שירת האומה לארצה" של הרב עוזי קלכהיים על ההקדמה של הרב קוק ל"שבת הארץ" על השמיטה]

3. ויש פרידה רביעית...

א. אגרת הנחמה לרבי מימון הדיין (נכתבה ככל הנראה בשנת 1160 בעיר פאס במרוקו לעודד את היהודים):

...ונאמר לו (למשה) אחרי תום נבואתו על ישראל "עלה על הר העברים ומות שמה", עמד ע"ה והתפלל על ישראל, ואמר "תפילה למשה איש הא-לוהים" ... וכלל בזאת התפילה כל מה שהיה ושיהיה עד סוף ימי עולם...
וכבר נהגתי זה שנים רבות חוב על עצמי בכל יום אחרי מאה ברכות לפני ברוך שאמר לקרות זה המזמור "תפילה למשה איש הא-לוהים" להתקרב לא-לוהים במילות ולברך בלשון ולהדבק לא-לוהים בתפילת מבחר הנולדים...
ואין ספק כי ביום מותו התפלל זאת התפילה והשאירה תפילה לישראל, ולא ידעתי זה בוודאי אלא מסברא. אמנם אחרי כן מצאתי זאת הסברא מנוסחה בפירוש לרז"ל בספרי, אמרו בפירוש כי ביום מיתת האדון משה ע"ה התפלל זאת התפילה ואח"כ ברך את ישראל. ועל כן אמר "וזאת הברכה" בוא"ו העיטוף וזהו כי כבר קדם דבר אחר וזהו "תפילה למשה". ושמחתי מאוד כי נתיישרתי לסברא אמיתית כאשר נמצאת לרז"ל...
וראו לך, שתהיה התפילה הזאת שגורה על פיך, ותקרא אותה לפני 'ברוך שאמר', כדי שתתברך במלותיה הטהורות ותתקרב אל הקב"ה בתפילה, שהתפלל מבחר הברואים והגדול שבנביאים, ואין תפילה חשובה ממנה. ואילו ידעו בני-אדם, מה צפון בה ומה גנו בה ה' מן היסודות המחזיקים את הדת ומבררים את האמונה, היו קובעים אותה חוק על עצמם כמו קריאת-שמע.

ב. מדרש ספרי (מופיע גם בילקוט שמעוני) וזאת הברכה-

הרי זה מוסיף על הברכה ראשונה, ואי זו? זו תפלה, שנאמר: "תפלה למשה איש הא-להים", ועדין אין אנו יודעין אם תפלה קודמת את הברכה ואם ברכה קודמת את התפלה? כשהוא אומר: "וזאת הברכה" הוי תפלה קודמת את הברכה, ואין ברכה קודמת לתפלה.

ג. פירוש "דעת מקרא" - עמוס חכם - לתהילים צ':

בכתובת שבמזמור נאמר "תפילה למשה איש הא-לוהים", פשט הכתוב שמה רבנו בעצמו אמר את המזמור הזה, וכן דעת רוב המפרשים ומדרשי חז"ל, ודעתנו נוטה שאמר את המזמור הזה לאחר שסיים את ברכתו לעם ישראל (ויש לזה סמך בפסיקתא דרב כהנא). וכך נאה למשה איש האלוהים, שלאחר שנפרד מעמו בשירתו ובברכתו, יסיים את רגעיו האחרונים בעולם הזה בתפילה...ונאה למשה רבנו לסיים תפילתו בבקשת רחמים על עמו בלשון הדומה לבקשתו לאחר חטא העגל, וכן נאה למשה רבנו שסיים את חייו בעולם הזה בבקשה "ויחי נעם".